# ڕۆژی جیهانی زمانی دایک … د.ناجح گۆپی

**ڕۆ جەهانی زوانی ئۆژایی ( International Mother Language Day )**
**ڕۆژی جیهانی زمانی دایک :**
**الیوم العالمی للغه الام (روز جهانی زبان مادری)**

زوان پایەوەن جە پایە گرنگەکا پەی ئەشناسای تاک ی ،فیسپەگای،میلەتی،نەتەوەی، بە ئەشناسای زوانی تاومە نەتەوەکا جە یەی جیاکەرمە .

**زوان ئامەازەوەن پەی :**
1. ئاشتەوایی و پەوەرە ژیوای.
2. نەونگەو وەکەوتەیی و گەشە کەردەیی و دروس کەردەیی شارستانیەتین.
3. ئەنە یاوای ئەو ەوداوکا جەهانی و بەستەیشاوە بە ناوچەکا تەریوە.
4. – گەنایە ویەردەی (مەژوو) و ئیسای و ئەستەیە پەی لوای و ویرکەردەیە پەی دماەی.
5. پەیوەندی و هامەشە و تەکەلاوی کەردەی هەنتەرینی، ئینەیچ بەبایس و جمە و فارای و وەکەوتەی ،کەواتە فرە زوانی یانی بیەی بوارە فراوانتەر پەی زوانەکا تا بە ئازادی کارو چالاکی وەشا کەرا.

یەنسکە و زوانی ئەدایی:
چی بارە یونسکە ( کەنگرە و گشتی نەتەوە یەگرتەکا پەی پەروەردەی و زانستی وەشنویری ) داوا کەرە ئەو گەردو دەوەتا جەهانی و ئەرەمەرزیاکا نەتەوە یەگرتەکا،یەکوزیاکا فیسپەگای مەدەنی و دەزگا زانستیەکا و خەیر وازەکا و گرد لایەنە پەوەند داری کە چالاکی و هەوەتەقەلا زیاد کەرا پەی بەهادار کەردەی و پاەپشتی و زامن کەردەی پارەزنای زوانەکا، بەتایبەت ئا زوانە کە هەەشە فەوتیایشا ئینا سەرە.
گر ساەە یونسکە ئاهەنگی تایبەت ساز مژە پی بەنە.ئیساەەج 2017 بارەگا و یونسکەی ئاهەنگە تایبەتە بەرە راوە.
ساەەو 19/2/2009 یونسکە ئەتەسەش وەەا کەردنە دەربارەو زوانەکا هەکە ئینە جە حاە و فەتیاینە ماچە: زیاتەر جە شش هەزار زوانە هەنە و ئیسا خەریکا نیمەشا دلەنە بشا هەتا کەتایی ئی قەنیە، پی

جەرە پەلینشا کەرە" 2500 زوانە ئینە وەرو دەمو فەتیاینە، بە چن ئاستەو دیاریشا کەرە:
یوەم : زوانە فشەکی ژمارشا 607 زوانینی
دووەم: زوانکە هەکە ئینە چەرو تەرسنە ژمارشا 632
یەرەم : زوانکە تەرسی فرەتەرشا ئینا سەرە ژمارشا 502
چوارەم : زوانکە هەکە گیانمدا،گیان کەنشت کەرا ژمارشا 573
زوانە مەردکی: ژمارشا زیاتەر جە 200 زوانا فەتیەنی جە سالەو 1950 یوە
چی ئەتەسو زوانانە ( هەورامی و زازاکی ) باس کریان هەکە خەتەرو فەتیاشا ئینا سەرە،
هەرپاسە بە پاو راپەرتکا یونسکی هەکە جە ئەتەس و زوانە نزیک ئەو فەتیاکاوە هەرگیریان ،بەفارسی قەلەم و هەورامانی وەلا کەردنە ،ماچە ئیرانە 24 زوانی ئینە حاە و فەتیاینە، تائیسا دووە زوانیشا بە تەمامی مەردینی و کەس قسیشا پنە مەکەرە، یەرە زوانیشا تەنیا پیرەکە قسیش پەنەکەرا،گەنجو زارەلە مەزاناش ،ژمارەو ئا کەسا هەکە قسەشا پەنەکەرا (60-200 ) کەسنە، ئی پەنج زوانە ئینی سەرنیشت و وەرپر و ئیرانیوە ،هەرپاسە دلەاسەو ئیرانینە دووە زوانی تەر بەتەمامی ئینە خەتەرو فەتیایینە چون تەنیا پیرەکە قسیش پەنە کەرا و زاەلەکیشا فیرە نەبینی، جەدرەژەو راپەرتکەینە ماچە 14 زوانی تەر ئینە مەترسی دلەنە شیینە، یە جانیشا هەورامین، هەکە ماچە 23000 هەزار کەسە قسیش پەنە کەرا و زاەەکیشا یانەنە پیسە زوانی ئەدایی فیریش نەبا ( من گومانم هەن چی راپەرتیە بەتیبەت سەرو هەورامانکەیما د.گولپی ) ، هەرپاسە باسو زوانی دەی زەردەشتی و پشا کردی هەکە یاگیشا لای واری ئیرانیوە دیاری کریان، یەرە زوانە تەریچ ماچە زیانی فرەشا ئە کەوتن" ترکی خەراسانیە ، جە دمایی راپەرتکەینە بەفارسی نویسیان (هەمە زبان ها بە یک اندازە حق زندگی دارند ) یانی گرد زوانکە پەسو یەی مافو ژیانیشا هەن..!!!!!!
یحق لجمیع اللغات (All languages are equally entitled to life ) علی قدم المساواه فی الحیاه…
ئی دروشمە هەن و یەنیسکەین،،ولی زوانە دلەمەند و سەردەسکی گەششا نیا چی قسەو.
ئی فەتیایە کارساتە ئانزانین کە قەربوو نمەکریەو ،۳۰سالە دماین فرەتەرو زوانکا فەتیەنە بەنونگی جیاوز پەس:
یوەم / وەختنە زوانکەت سەر بە کەمەە گولانی بی و چەنی چننەها زوانا تەری تکەەاو بی , ئیتر ئانە بە بایسو قسە کەردی بە زوانکا تەری کە جە زوانکەو تە فرە تەرنە( کەمینە و فرەینە)،

نمونە ژن و ژن وازی و تەکنەاوی کەمەایەتی.
دووەم / وەختنە تەکنەاوی چنی زوانە تری کەری هەکە ئا زوانە خاوەن پایەی ەشنویریو فەرهەنگی و ئابوری بەرزتەری بە،ئیتر گۆرەکە وەرو ئانی پلەو پایەی ئابوری و کەمەلایەتیشا جەدەس نەدا، فشار وزا سەرو زاەەکاشا کە پا زوانە دەەمەندیە وانا و زوانی ئەژایی وەشا وزا لاوە.

یەرەم / سیاسەت و دەوەتداری نەتەوە سەردەس و داگیرکەرکا پاسەش واستەن کە گر وەختە زوانو وەشا سەپنا ملو کەمە نەتەوە و بن دەسەکارە ، جە ەاوبەردی کارو باری دەوەتینە پەروەردە و فەرکەردەینە،ئیتر پی جەرە زوانی ئەژایی کاە بەوە.
ەەکوزیاو یەنیسکی جە ئەرەنیشتە و ەە 17/11/1999 ینە بەیارو ەە جەهانی زوان و ئەژاییەش دا ، وە جە ساەە و ۲۰۰۸ ینە بە فەرمی نەتەوە یەگرتەکا پشتیوانی ئی بەیارەش کەردەو نامیش نیا سالەو زوانەکا ،بە مەبەستو پەشتگیری کەردی فەرە زوانی و فەرە کەلتوری،چون زوانەکە پایگەوە گرنگشا هەن جە بەرنامەکا یەنسکەینە ،فرەزوانی یانی هەشیاری زیاتەر سەرو زوانە جەراوجەرەکا، ئەو یەترینی یاواینە و فاەو جمەو کەلتورە جیاوزەکا.
پەکی یەنسکە خاستەرین ەا چارەش نیارە پی پەشتگیریی و گەشە دای بە زوانەکا، ئادیچ دیاری کەردی ەە جەهانی زوانی ئەژایی بە ،هەتا گردو زوانەکا چی ەەنە بتاوا زەماونەو یادگیری و چالاکی هەمە جەر پی زوانەکەیشا ساز بژا .

**ەە زوانی ئەدایی چنی پەیژابی؟**
پی ەەز نیای ئە قوربانیەکا خەەک و بەنگلادیشی پی زوانەکیشا هەکە ەە ۲۱/۲/۱۹۵۲ داشا ،قەرار دریا کە گرد ساەە ەە ۲۱/۲ کریە بە ەوە جەهانی سایادو زوانی ئەژایی جە سەرتاسەرو جەهانینە دماو ئازادی و سەربەوە بیەیئ هیندستانی چیردەسو ئینگلیزینە( 15/8/1947 )،هامکات ەوە وەتەر 14/8/1947 پاکستانیچ سەربەوە و ئازادی وەش جاە دا ،پاکستان دووە زوانەش چەنە بەنە پی قسەکەردی ( زوانی ئەردو و زوانی بەنگالی) بەلام زوانی ئەردو زوانی رەسمی دەوەت و پاکستانی بە ،بەش و وەرکەوت و پاکستانی بە زوانی بەنگالی قسە کەرەنە (ئیسەو بەنگلادیشی).
وانەرە کەلیژو پزیشکی زانکە و دەکای پایتەختو بەنگالی ەە ۲۱/۲/۱۹۵۲ دەسشا کەرد مانگرتەی و وەنیشاندای ناەەزایی دژو ئانی کە بەزوانی ئەدایی وەشا نەوانا ، ئیتر پەلیس تەقەش کەرد ئە وانەرکا بازەش کوشتە، ئینە بی بایسو ئانی دەولەتو پاکستانی

ددان بنیە زوانی بەنگالیرە پسۆو زوانی دووەمی جە پاکستانەن، دماو ئازدی و جیا بیەیە بەنگلادیش جە ساڵۆو 1971 ی ،داواش کەردە ئە نەتەوە یەگرتەکا کە ئی ڵەیە بنیارە بەڵە زوانی ئەدایی.
دماو ئازادی مەنەمینتەوە پەی یادەوەری شەهیدەکا زوانی نریانەرە وەردەم و کەلیژو پزیشکی دەکا ینە بەنامە ( مەنەمنت و مەنار) ی ، ئەر سەرنجە دەیمی نەتەوەو بەنگالی ونیشا بەخشا تا بەزوانی ئەدایی وانا.
١٦/٥/٢٠٠٧ نەتەوە یەگرتەکە بەیارەشا دا هەکە گرد میللەتە و نەتەوە مەشە بە زوان و وەشا بەئازادی قسە کەرا و بوانا و پارەزناش، و ساڵە و ٢٠٠٨ یش نیارە بە ساڵۆو زوانەکا جەهانی، تا نەتەوەکە سەرزەمینی سود مەندە و بەهرە ورگرا جە فرە زوانی و فرە کەلتوری وە گونجنای چنی یەترینی.

هەرپاسە مەشە نەتەوە یەگرتەکە و لایەنە پەوەند دارکە هەرمانو چالاکی چە و فرە ساز بدا پەی ڵە زوانی ئەژایی ،هەکە ڵەنگدایە بە سەرو زوانەکا بەتایبەت ئا زوانە هەکە هەڵەشە فەتیایشا هەنەسەرە،تاکو بە بە پاپەشتە قایم پەیشا.
هیچ بەڵگەو وەردەس نیا هەکە سەلەمنەش وانای بە زوانی ئەژایی جە ولاتە فرە نەتەوەکانە بە بایسوهەرەشا پەی ئەمنی قەومی.
جە ساڵۆو ٢٠٠٠ یوە زەماونەو زوانی ئەژایی جە فرە و وەڵاتا دنیاینە سازە کریە رە ٢١/٢ ەنە ، زوان بە قوەت تەرین ئامرازا پەی پارەزنای کەلتوری و شارستانیەتی، یاردی دەرا پەی گەشە و ەشنویری و کەلتوری هەمە جەرو میللەتە جیاوازەکا سەرزەمینی، وەڵا بیەیە کەلتوری دلە نەتەوەکانە یانی هەشیاری زیاتەر سەرو گردو زوانەکا ،یانی پەدا بیەی گیان و تەکەڵاوی و هامکاری و لەبوردەیی.

**نمونە سەرو فرە زوانی:**

مەنەیە زوانی و پارەزنیاش جە فەتیای گنە سەرو بیارە و ئەنداما ئا نەتەویە ، خەڵکەکەیش، ئەگەر وەشا گەرەکشا بە نمازا دلەنە بشە، ئەگەر گەش نەدا دلەنە مشە.
شش زوانە سەرەکیە جە نەتەوە یەگرتەکانە قسەشا پەنە کریا و بەڵگە نامەکەشا پەنە منوسیا( ئینگلیزی، فەرەنسی، ەوسی، ئیسپانی،چینی،عەرەبی ) کە جە ساڵە و ١٩٤٦ یوە بیارش سەر دریان، نەتەوەو کوردی و کوردستان دابەش کریان سەرو چوار پارچا زیاتریە،هەمیشە دەوەتە داگیرکەرەکە ( تورک،عەرب،فارس) جە هەوەو تەقەلانە بینە هەتا زوانی کوردی بەهەرجەری بە تاوناوە و زوانەکەو

وەشا سەردەس بێ ، سەراوننو کوردسانی دەولەت و تورکی ماوە و زیاتر جێ هەشتا سااان نمازێ کەس بەزوانی ئەژایی قسە کەرێ ،گرتەیو زیندانی کەردەی بێ بەنسیبو هەرکوردی کە بە زوانی ئەدایی وەش واتو واچ کەرێ،ئینە بە یاسەوە زاامانێ ملە ەاوە،وەر کەت و کوردسانی ، وەلاتو ئیرانی زوانی فارسی سەردەسا و کەس پەیش نیا بە زوانی ئەدایی وەش وانێ،جێ وەرپێ(وەرنیشت) و کوردسانی ئەسلەن چەوە نەبیەن بەنامێ کوردیوە،تەنانەت جێ هەویە و شناس نامەی بێ بەشە کریەنێ، چ جای قسە کەردیو وانای، مەیمێ لای واری کوردسانی(پانیشت) ،چەگە خەریکا هومێدێ پەیدا بیەن پەی زیندێ بیەوەی زوانی ئەدایی ( کوردی).

وەلێ داخەم مەشە هەتای هەرەمو کوردستانی هەکێ ماوەو ویسوپەنج ساا زیاتەرا دەسەلاتێ وێ راوەبەرش هەن،
نەتاوانش بێ ساحیبو زوانی ستانداردی کوردی، ناوچێ و سەرانی هەرمان و کار و پەروەردێ بێ شیوەی سەرانی بەرا ەاوە،بادینانیچ هەرمان و کارو پەروەردەشا بێ شەوەو کرمانجین، یانی ئاسە دوە زوانێ ستانداردی کوردی خەریکا بەرکەوتەن، ئەوە تەرێ کەنار وزیەنێ.
چەنی ئانەی یاسوا زوانی جێ عەراقی فیدرالەنێ سالێ 2014 بەرشیەنێ و کەمەلێ مادی بێ سودەش چنەنێ کێ را مدێ بێ گردو نەتەوێ و ئاینزاکا عەراقی هەکێ زوانکەیشا پارەزنا ،وەلێ سالەو 2015 یاساو زوانکا جێ هەرەمو کوردسنای بەرشیە،زوانی رەسمی ( عەرەبی،کوردی،تورکمان،ئاسور،ئەرمەنی) ئی پەنج زوانانی، ئیناجدماائانیچ یاسیوە تەر بەرشیە پەی پاریزنای مافو کەمە نەتەوە ئەتنیک و ئاینزا جیاوازەکا، ئادیچی مافکەشا بێ پاو یاسای چەسپیێ ( ئاسوری،کلدانی،مەندائی،سریانی،تورکمان،یەزیدی ،کاکەیی،شەبەک ) .

وەلێ هەتایی یاسیوە نیەنێ باس جەزوانی کوردی( گردو زوانکا یان زارەکا) کەرێ، سەرگەردانیو سەروەنێ شەویای پێ زوانی کوردیوە دیارا،چەولا بێ بادینی قسە ونویستەیو کارگەەی کەرا،چیلا بێ سەرانی، وەختەکارێ هەرەمو کوردسانی چننەها زوانو زاروەی تەرش چەنەن و گرد فەرامەش کرنێ ،پەسێ زوانی هەورامی کێ زوانێ رەسەن و کوردسانین ،زوانێ قەدیمی و کەن، ماوە دووەرو درەژ نویستەی و پەروەردێ بێ زوانی هەورامی بیەن کوردسانێ.
کتەبو شاعیرەکاما شاهیدا ( بابا تاهیر،مەولەوی،وەلی دەوانێ، هتد) و کتەبو زەردەشتی و گاتاکەش بێ زوانی هەورامی نوسیانێ هەرپاسە

کتێب و ئاین و یارسانی ( کۆتام –سەرنجام ) بەهۆرامین .

داخەم مەشێ ئارەزۆ جۆ سایۆو دەسەلاتداری حکومەت و هەرەمو کوردستانینە خەریکا زوانی هۆرامیو زوانەکە تەرەج فەرامۆشێ کریەنۆو خەریکا دڵەنێ بشا، وەختەکارەنێ حکومەت متاوێ سود ورگرتن جۆ زوانو زاروکا تەری پێ بونیاد نیا زوانی ستانداردی کوردی.
گرد زوانێ ساحب سیفەتو تایبەتمەندی وەشا،کە ویەردێ(مەژو) و داب و نەریت و زانیاری لاو ئێندامەکشا وێ هەر گیریان،بۆ دڵەنێ شیێ زوانەکا کەمڵێ زانیارو دابو نەریت دڵەنێ مشێ ،وەروئانێ پۆوستا کۆ زوانی ئەژایی فیرو زاڵەکاما کەرەم ،مەدرەسەنێ بوانا،تا ماوۆو شش سالا هام شان چنی وانای زوانی ناوچەیی،جیهانی، فەرهەنگیێ زوانی ئەژایی یانی وێ ئەشناسای کۆ بیێ؟ شناسنامێ و ئاکەسینێ.

ئەگەر کورد سەرو ئی بەزمیێ بەردەوام بۆ ئانێ نەک دووێ زوانێ ستانداردێ کوردی پەیدابەنێ "کرمانجی و سەرانی،گەرێ هۆرامیچ پیسێ زوانی ستانداردی مەنێ دڵی، چون ئیسا جیاوازیی فرێ دروس بیەن بەینو ئی دوێ دیالێکتانە،جۆازوان و دابەش بیێ نفوزۆو دەسەلاتیووێ، هۆبەت نونگیێ ئینیێ چن جارێ باسام کەردەن کۆ دەسەلاتی سیاسی و حوکمران بیەن بایسش،هەرگیز خەمو زوانینێ نەبیەن، نمونەهەن سەرو ئی بابەتی ( تورک نەژادەکی ئیسا بۆ جوار زوانی قسێ کەرا، تورکیای،ئازربایجان، تورکمان،ئۆزبەکی ).
وڵاتو ئەسیوبیای ویەردەوێ دوورێ زوانی ئەمحاری(ئەمهاری) کریابێ بۆ زوانی رەسمی وڵاتی یانی بەزەر بەیابێ ملشارێ، وەختەکارەنێ زیاتەر جۆ حەفتا زوانێ محەلیێ هەنێ چا وڵاتەنێ، چوار زوانەشا خۆکی فرێ قسەش پەنێ کەرا، بڵام سا١٩٩٤وە یوێ دووڵەت سایستو بەکار ئاردیێ زوانیش فارا و بەیارشدا کۆ یانزێ زوانێ تەر هەکۆ ناوچێ و هەرەمێ جیاجیاکانێ هەنێ کارشا پەنێ کریێ ، ئیسا بۆ 12 زوانی قسێ کریا ، پەکیێ لیژنیێ ئامادەکاری تایبەتش درەس کەرد پیێ جا بۆجا کەردیێ بریارەکێ، ئیتر چاوەختەن یانزێ هەرەمێ جیاوزنێ و دڵێ دووڵەت و ئەسیوبیاینێ گرد هەرەمێ بۆ زوانو وەش هەرمانو کارو پەروەردەو فەرهەنگیێ کەرا،شان بەشانو زوانی ئەمهاری ،هیچ گرفتێ نامان ەاشا، ئینەیچ سڵەمناش کۆ فرێ زوانی دەولەتنێ نمەبۆ بایسو دابەش بیێ ی بەکو بۆ بایسو یەگرتیێ و بەقوەتی،و هیچ تەرسەش سەرو ئەمنی قەومی ئاوڵاتیێ نینێ.
دماین هەوال سەرو زوانی ئەژایی هەکۆ کەنالو ئین ئار تی( NRT ) وڵا کەردێ ماچێ ئاخر قسەکەر بۆ زوانی کلالامی جۆئەمریکا فەوتش کەرد،کۆ ژنەوبۆ عەمرش ١٠٣ سالێ بۆ ،ئی ژنێ جۆباوانیشێ فیرو

زوانەکێشا بێبە، ئیسە خەکی تریچ هەن جە هەزو کلالامی بەلام زوانەکێشا نمەزانا،، بەنونگەو سیاسەت و گەزپەرستانەو ئامریکایەکا کە سەدەو هەژدەیمینە ئەمریکا ئەزیاوە و ئاوا کریا ،ئیتر داگیرکەر ئا نەدە بە خەک و گەسەن و ئەمریکای بەزوانی هەرەمی وێشا قسە کەرا،بەزەر زوانی ئینگلیزیشا کەرد بە زوانی فەرمی وەلاتی، دماجار ساڵ و١٩٩٠ ئەمریکا یاسا و پارەزنای زوانەکا پەسەند کریا و زوانی کلالامیچ یە بە چا زوانا کە پشتیوانی کریا .
ئی هەواڵ پەیما سەلەمنە کە قسەکەردەیی و نویستەی و وانای بەزوانی ئەژایی نونگەو مانیە زوانین و پاریزنەش.
دما قسەم چەنی موبارەکا بایی گەرمو ەو جەهانی زوانی ئەدایی، هیودارەنا چی ەوانە هەورامی زوانەکە بتاومە یادە خاس جە زوانەکێما کەرمە و هەرمان و چالاکی جەراوجەر ساز بدەیمی نازمە زوانەکەما فەتیە و بە زیندەیی بازمەشە..

١٨/٢/٢٠١٤ د.ناجح گوەپی
تازەم کەردەنە 16/2/2017
n.gulpy@gmail.com

**سەرچەمەکە/**


.1
http://www.un.org/ar/events/motherlanguageday/background.shtml
2.
http://www.amazighworld.org/arabic/studies/index_show.php?id=4018
3.
http://www.marefa.org/index.php/%D8%A7%D9%84%D9%84%D8%BA%D8%A9_%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%85%D9%87%D8%B1%D9%8A%D8%A9
4.
http://www.un.org/arabic/news/story.asp?NewsID=10689#.WKXehDt97IU